

- ⁵⁰ Польско-советская война 1919–1920 (Ранее неопубликованные документы и материалы). – Ч.1. – Москва, 1994. – С.30–31.
- ⁵¹ Павленко Ю., Храмов Ю. Указ. праця. – С.121.
- ⁵² Цит. за: Ковальчук М. Указ. праця. – С.453.
- ⁵³ Див.: Там само. – С.361, 409 та ін.
- ⁵⁴ Там само. – С.420, 421.
- ⁵⁵ Кох Г. Указ. праця. – С.134.
- ⁵⁶ Див.: Доценко О. Указ. праця. – С.283.
- ⁵⁷ Див.: Мазепа І. Указ. праця. – С.132–135; Доценко О. Указ. праця. – С.271–274; Шухевич С. Указ. праця. – С.83–84.
- ⁵⁸ Бородієвич Є. В чотирикутнику смерті (причинки до трагедії УГА на Великій Україні). – К.; Л., 1921. – С.78–83.
- ⁵⁹ Цит. за: Солдатенко В.Ф., Савчук Б.П. Указ. праця. – С.108.
- ⁶⁰ Там само. – С.108–109.
- ⁶¹ Бородієвич Є. Указ. праця. – С.78–83.
- ⁶² ЦДАВО України. – Ф.1429. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.37–37 зв.
- ⁶³ Гражданская война на Украине 1918–1920: Сб. док. и мат.: В 3 т., 4 кн. – Т.2. – К., 1967. – С.470–471.
- ⁶⁴ Див.: Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – С.156–157; Мазепа І. Указ. праця. – С.137.
- ⁶⁵ Мазепа І. Указ. праця. – С.137.

The article makes an attempt to find out the reasons for contradictions that underlay the orientations and thus behavior of two main components of united Ukrainian front of 1919 – Active Army of Ukrainian People's Republic and Ukrainian Halych Army of Western Region of Ukrainian People's Republic. The author analyzes motivation of the process of passing of Ukrainian Halych Army into encampment of Denikin Armed Forces of the South of Russia and tendency towards closer relations with Poland that dominated in S.Petliura's surrounding. Polarity of the chosen political courses caused the destruction of the united front, which was formed during realization of Union Act.

О.В.Добржанський*

СОБОРНИЦЬКІ ПРАГНЕННЯ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ ВОСЕНИ 1918 р.

У статті висвітлюються спроби українського населення Буковини реалізувати свої соборницькі устремління в умовах завершення Світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії. Показані внутрішні та зовнішньополітичні чинники, які стали на заваді втілення в життя цих прагнень.

Соборницькі ідеї (у сучасному розумінні цього слова) почали поширюватися на Буковині з середини ХІХ ст. Важливим підґрунтям для цього стала збережена історична пам'ять про єдину Київську Русь та могутнє Галицько-Волинське князівство. Коли восени 1848 р. українські священники та селяни виступили проти відділення Буковини від Галичини, то у своїй петиції з цього приводу вони писали: «Буковина не має природних і національних кордонів з Галичиною; за давньою історією уже при русинських князях Всеволоді і Святославі вона з Галичиною належала до однієї і тієї ж держави»¹.

* Добржанський Олександр Володимирович – д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії України, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Великими поборниками єдності виступали Юрій Федькович, Сидір та Григорій Воробкевичі. Вони змальовували ідеальний образ єдиної України, яку не розділяють кордони. Важливе значення для поширення ідей єдності мала народівська доктрина окремішності українського народу, його мови, звичаїв тощо.

На початок ХХ ст. Буковина перетворилася у важливий центр загальноукраїнського національного руху. Тут розміщувалися видавництва українських політичних партій Наддніпрянщини, друкувалися твори письменників з Галичини та підросійської України, сюди часто приїздили визначні суспільно-політичні і культурні діячі з інших українських земель.

Поступово доктрина соборності витісняла ідеї автохтонного руху та русофільства, хоча ця боротьба була досить непростою й у багатьох випадках дуже гострою. Українська преса краю неодноразово цитувала слова І.Франка: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І це почуття не повинно бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції»².

Напередодні Першої світової війни на Буковині діяло чотири національні партії: національно-демократична, українська народна, радикальна і соціал-демократична. У своїх програмних документах вони задекларували вимогу про створення окремого українського коронного краю в рамках Австро-Угорщини і здобуття в перспективі Україною незалежності.

Безперечно, не можна перебільшувати поширеність соборницьких ідей у той час. Про єдину незалежну державу мріяли українські інтелігенти національного табору. Водночас для більшості простих селян, залучених до національного руху, ця ідея мала лише віддалене теоретичне значення, в яку можна було вірити, але не більше того.

Перша світова війна завдала значного удару по українських організаціях на Буковині. Край неодноразово переходив із рук у руки. І австрійська, і російська влада вживали репресій щодо українців, звинувачуючи їх у зраді. Та все ж національно-освітня робота передвоєнного часу не минула безслідно. Українці Буковини радо зустріли створення Центральної Ради у Києві. У надісланій телеграмі з Чернівців, яка була зачитана на засіданні 9 березня 1917 р., підкреслювалася важливість створення органу української влади³.

Значну роботу щодо піднесення українства у краї в умовах російської окупації здійснив Д.Дорошенко, якого 22 квітня 1917 р. призначили крайовим комісаром Буковини і Галичини. Однак його діяльність на цій посаді тривала лише три місяці.

Після звільнення Буковини від російських військ влітку 1917 р. там поступово відновилися австрійська адміністрація та норми довоєнного життя. У Чернівці повернулася частина української інтелігенції, яка змушена була залишити край у попередні роки. Запрацювали старі українські товариства, відновили свою діяльність політичні партії, хоча й в обмеженому вигляді, зважаючи на умови війни. 20 травня 1918 р. на Буковині було остаточно скасовано надзвичайний стан. Редакцію газети «Буковина», яку видавали буковинські посли, цього ж місяця перенесли з Відня до Чернівців. Однак у регіоні було неспокійно. Цей стан породжувала невизначена політична ситуація, насамперед, незрозумілі широкому загалу повідомлення про перебіг бойових дій на фронтах Першої світової війни.

Українці Буковини, крім військових подій, уважно стежили за змінами на Наддніпрянській Україні. Вони схвально сприйняли проголошення Четвертим універсалом незалежності України та укладення Брест-Литовського миру. У багатьох містечках і селах краю пройшли урочисті мітинги під гаслами «Свято миру й української державності». На цих зібраннях висувалося й традиційне гасло про створення українського автономного краю в складі Австро-Угорщини,

до якого мали б увійти Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття. Наприклад, у резолюції українців Вишниччини зазначалося: «Українське населення повіту Вишниця (Буковина), зібране 14 квітня 1918 р., на великому маніфестаційному вічі у Вишничці підносить (голос – *О.Д.*) з нагоди укладення мирного договору з Україною, висловлює цілковите задоволення приєднанням староукраїнських земель Холмщини і Підляшшя з Українською Народною Республікою і вимагає організування окремої державно-правної української одиниці в рамках австрійської держави»⁴.

До гетьманського перевороту на Буковині спочатку поставилися з обережністю. У Чернівцях навіть було скасовано і перенесено на невизначений час свято миру й української державності, яке планувалося провести 19 травня. Але з часом буковинські політики визнали владу гетьмана як таку, що відбиває інтереси українців.

Особливо активно обговорювалося питання про майбутнє Північної Буковини після оприлюднення секретних протоколів Брест-Литовського миру і відмови австрійської влади їх виконувати влітку 1918 р. Це викликало шквал критики з боку українських депутатів парламенту і масове незадоволення простих людей. Поступово ставало зрозумілим, що сподівання вирішити питання зверху шляхом переговорів, є абсолютно безперспективним.

Тим часом восени вже стало очевидним, що країни Четверного союзу терплять поразку у світовій війні. Це ще більше актуалізувало проблему майбутнього західноукраїнських земель. Власне, обговорення перейшло у практичну площину. Газета «Буковина» 11 жовтня 1918 р. опублікувала статтю «Прогноз перспектив здобуття державної самостійності українцями Буковини». У ній зазначалося: «Тепер, коли хитають ся престоли, порушують ся основи могутніх держав, руйнується добробит першорядних культурних народів, ніхто й не думає за наш рідний край. Коли зачнуть ся мирові переговори, за нас не будуть сперечати ся й десять хвилин...

За Буковину зачнуть незабавки шарпати ся на два боки. Ми, українці, стоїмо твердо за злукою Східної Галичини й Північної Буковини по Серет в одно державне українське тіло в спілці з краями теперішньої австро-угорської монархії. Найліпше було би основати з цих країв українське королівство з австрійським архикнязем як королем. Це королівство мало би злучити ся з австро-угорською федерацією народних федеративних держав...

У всякім разі нехай ніхто не надіється на те, що український нарід прийме добровільно чие би то не було чуже ярмо на себе. Против усякого насильства ми готові бороти ся до останку. Наш нарід має також право самоозначення, проголошене усіма народами»⁵.

12 жовтня 1918 р. у Чернівцях було скликано нараду представників чотирьох українських партій (національно-демократичної, народної, соціал-демократичної та радикальної) для розробки програми майбутніх дій. На ній було ухвалено провести наступного дня розширену конференцію для того, щоб заручитися підтримкою народу. Було також визначено, що на конференцію до Львова поїдуть, крім депутатів, по три представники від кожної політичної партії.

13 жовтня зібрання ухвалило резолюцію, в якій, зокрема, зазначалося: «Зібрана в Чернівцях 13 жовтня конференція всіх українських партій Буковини реклямує право на самоозначення також для українського народу. Разом із прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати про свою долю. Ми хочемо в мирі і згоді розійти ся з теперішнім і повсякчасним нашим сусідом румунським народом...

Ми проголошуємо своє право на українські області Буковини з їхнім одним осередком торгівлі і руху містом Чернівцями, яке з трьох сторін окружене чисто українськими областями, а тільки з четвертої припирає до мішаної, в

якім сходять ся всі торговельні шляхи з українських областей і в якім по жидках ми творимо взглядну більшість»⁶. Тобто, у цій резолюції чітко визначалися соборницькі прагнення українців.

До Львова на конференцію від Буковини прибули депутати парламенту М.Василько, А.Лукашевич, М.Спинул, І.Семака та С.Смаль-Стоцький; депутати Буковинського сейму О.Бурачинський, Т.Драчинський, Т.Іваницький, Т.Левицький, Ю.Лисан і О.Попович; представники партій: а) національно-демократичної: М.Драгомирецький, О.Іваницький і В.Федорович; б) народної: К.Білинський, М.Кордуба та Р.Цегельський; в) соціал-демократичної: Г.Андріяшук, О.Безпалко і В.Сороневич; г) радикальної: І.Карбулицький.

Усі вони взяли активну участь у створенні Української національної ради і стали її членами. Буковинські соціал-демократи, як і їхні галицькі колеги, мали окрему думку щодо майбутнього західноукраїнських земель. Вони вимагали ухвалити рішення відразу приєднатися до України. Однак більшість, особливо депутати австрійського парламенту і місцевих сеймів, вважали цю пропозицію передчасною.

На засіданні Української національної ради, що відбулося 19 жовтня, було ухвалено рішення поділити Раду на дві секції: галицьку і буковинську. Остання мала вирішувати буковинські справи у тісному контакті з галицькою секцією.

Після повернення до Чернівців буковинські члени Національної ради зібралися 24 жовтня і вирішили розширити склад буковинської секції, ввівши до неї ще десять членів, які б представляли різні соціальні групи українства, і назвати її Крайовим комітетом. До його складу було включено представників українського православного духовництва К.Бриндзана, педагогів А.Артимовича, М.Литвиновича, І.Кавулю, правників Г.Лисинецького і Л.Когута, міщанства О.Мицака та А.Левандовського, жіноцтва М.Левицьку та К.Добрянську.

На першому засіданні Крайового комітету, що відбулося 25 жовтня, головою комітету було обрано О.Поповича, заступником А.Артимовича, секретарем М.Литвиновича, помічником секретаря Ю.Сербинюка. На ньому були створені такі комісії: редакційну, яку очолив М.Кордуба, народної оборони – О.Безпалко, фінансову – Р.Цегельський, міжнародну – О.Попович і адміністративну – Р.Лисинецький та визначено завдання для кожної з них. Як зазначав у своїх спогадах М.Кордуба, на редакційну комісію покладалося завдання підготувати маніфест до народу, скликати всенародне віче на неділю 3 листопада і запропонувати проект організації крайової влади.

Події, що відбувалися в імперії після маніфесту імператора Карла I, активізували діяльність не тільки українців Буковини, але й інших народів краю. Суперечливі позиції займали лідери румунського руху. Депутат австрійського парламенту Ісопескул-Грекул визнавав право українців тільки на 4 повіти Буковини без міста Чернівці. Інший депутат А.Ончул відстоював ідею поділу краю за етнічним принципом, а Чернівці пропонував залишити під спільним контролем. Найбільш радикальні позиції займав Я.Флондор, який вважав, що вся Буковина повинна бути прилученою до Румунії. Саме він і його прибічники зібрали 27 жовтня 1918 р. у румунському народному домі віче, на яке зійшло близько 300 осіб. Ісопескул-Грекул, Г.Григорович, А.Ончул та інші відомі румунські політики краю відмовилися брати участь у цьому зібранні. Віче ухвалило рішення про створення з Буковини і Семигородя окремої румунської держави.

Що ж стосується місцевих німців і євреїв, то вони займали переважно нейтральну позицію, сподіваючись, що до поділу Буковини не дійде. Євреї були готові стати посередниками у переговорах між українцями і румунами стосовно майбутнього регіону. Але їхні спроби виявилися марними через непоступливу позицію румунів. Німці загалом погоджувалися на поділ Буковини за етнічною

ознакою, наголошуючи на тому, що переважна більшість німецьких поселень розташовувалася на півдні краю. Відкрито ворожу позицію щодо українців займали поляки. Це було прямим продовженням їхньої політики в Галичині.

Скликання румунського віча активізувало українську громадськість та Крайовий комітет і показало, що часу на роздумування немає. Із протестом проти рішення румунів і підтримкою Української національної ради виступили збори українських студентів Чернівецького університету, третій з'їзд українського православного духовництва Буковини, з'їзд учителів Заставнівського повіту та ін.

Крайовий комітет 27 жовтня ухвалив маніфест до народу, який було розіслано по селах і містах Буковини. У ньому, зокрема, зазначалося: «Буковинський український народ, вставай і ти до праці над своєю будучиною! Щоби наш нарід взяв чинну участь у творенню своїх власних порядків, треба всюди закласти організації «Самооборони».

У кожному селі і місті повинен наш нарід бути згуртований коло «Самооборони», щоби міцною злукою перевів свою волю на своїй землі!». У маніфесті йшлося також про вирішення соціальних проблем, наділення селян землею, запровадження справедливого виборчого закону тощо. Закінчувався він закликом зібратися в Чернівцях 3 листопада 1918 р., «щоби там повселюдно об'явити свою волю цілому світові»⁷.

Підготовка до українського віча велася досить успішно. Особливе піднесення викликала звістка про події 1 листопада у Львові. Однак були й очевидні прорахунки. Найбільшим із них, як з'ясувалося пізніше, стала недостатньо активна робота у військових підрозділах. На Буковині з 9 жовтня 1918 р. перебували Українські січові стрільці чисельністю близько тисячі вояків на чолі з архікнязем Вільгельмом Габсбургом (Василем Вишиваним). На них українські політики покладали великі надії. Однак за наказом Центрального військового комітету їхні підрозділи у ніч на 2 листопада було відправлено потягом до Львова. Архікнязь Вільгельм через хворобу (грип або іспанка) залишив Чернівці тільки 9 листопада.

Крім того, на Буковині розташовувався 41-й піхотний полк, в якому було чимало українців та 22-й полк стрільців, де українські вояки значно переважали. Офіцерський склад цих військових підрозділів був інтернаціональним. Переговори з українськими старшинами цих частин велися від 25 жовтня. Однак Крайовий комітет не виявляв належної наполегливості, а самі командири також не відзначалися активністю. Такі зволікання призвели до того, що неукраїнські офіцери вчинили 2 листопада у Чернівцях провокацію. Вони зібрали військові збори й оголосили, що солдати можуть розійтися по домівках, оскільки Австро-Угорщини вже немає і служба скінчилася. Така заява спровокувала масову втечу солдат, пограбування військових складів тощо. Очевидець тих подій Василь Руснак згадував: «Коли ми приїхали до Чернівців, побачили там цілковиту анархію. Народ розносив із казарм і військових складів усе, що тільки попадалося до рук, включно зі зброєю та амуніцією. Тому що вояки 22-го і 41-го полків піхоти, запасні частини яких стояли в Чернівцях, покинули військові склади і казарми та розійшлися по домах з усім, що кожен з них міг захопити з собою (ці два полки рекрутувалися майже виключно з буковинців), місцеве чернівецьке населення, а також із прилеглих до Чернівців сіл, кинулися тисячами на військові склади та казарми і, через кілька годин порозносили в першу чергу всі продовольчі продукти, потім ліжкову постіль, мундири та інші предмети військового спорядження. Кому не стало цього, той брав зброю і амуніцію. Можна було видіти малих хлопців, які ще не могли нести рушницю на своїх плечах, як вони їх тягнули за собою по дорозі»⁸.

Таким чином, Крайовий комітет не зміг сформувати з українських солдат 41-го та 22-го полків боездатні військові підрозділи, більше того, не зумів на-

громадити належні запаси зброї на випадок, якби треба було озброїти місцевих українців для відсічі ворогу. Виховані в дусі австрійського парламентаризму, українські політики, особливо старшої генерації, не вірили, що справа може дійти до збройного конфлікту і не приділяли належної уваги підготовці власних збройних частин.

Цього ж дня було зроблено ще одну спробу порозумітися між українською та румунською національними радами. Однак знову ж таки непоступливість Я.Флондора зірвала усі переговори.

Отже, ситуація залишалася нез'ясованою й українці добре розуміли, що можна сподіватися тільки на власні сили. Це підтвердило Буковинське віче, яке відбулося 3 листопада 1918 р., на яке з усіх куточків регіону прибуло близько 10 тис. осіб. Як і заплановано, наради віча проходили одночасно в Українському народному домі (керував М.Кордуба), у залі музичного товариства (О.Попович) і Робітничому домі (старий театр) – керував О.Безпалко. Через великий наплив людей на подвір'ї Народного дому було проведено окремі збори (керував І.Семака). Найбільш радикально, як і раніше, виступали соціал-демократи, які в Народному домі закликали приєднатися до всієї України. Вони мали тісні стосунки з очолюваним В.Винниченком Українським національним союзом, який саме готував повстання проти гетьмана.

На зборах у залі музичного товариства стався конфлікт між депутатом Є.Пігуляком, який продовжував говорити про австрійську Україну і залом, який заявляв: «Не хочемо до Австрії». Тільки роз'яснення І.Поповича, що ми, очевидно, пристанемо до Києва, заспокоїло присутніх. Після зборів, кількома колонами через вулиці Руську, Головну та інші українці пройшли на площу Єлизавети (тепер Театральна), яка була вщент заповнена народом. Тут із короткими промовами виступили О.Безпалко і М.Спишул. Присутні виголосили «ура» на честь самостійної української держави й заспівали «Вже воскресла Україна». Акція закінчилася так само організовано, як і почалася.

Віче показало силу українців і справило надзвичайне враження на інші народи краю. Газета «Czernowitzer Morgenblatt» повідомляла: «Влаштована вчора українцями маніфестація мала надзвичайно гідний і спокійний перебіг. У маніфестації взяли участь приблизно 10 тис. осіб. Після проведення зборів у «Народному домі», під час яких було прийнято численні резолюції, учасники влаштували згуртованими рядами похід через місто, який імпував своїм спокоем і порядком. На чолі походу, перед яким несли прапори, видно було депутатів Семаку, Спишула, Поповича та інших. На площі перед театром ряд промовців виголосили промови. Після цього похід у повному порядку розійшовся. Спокій у місті не був порушений»⁹.

Буковинське віче ухвалило рішення, що складалося із шести пунктів. У ньому визначалася територія Буковини, яка мала перейти під українське правління, найвищою владою визнавалася Українська національна рада, представникам інших національностей краю пропонувалося подати до неї своїх делегатів пропорційно їхній чисельності на Буковині, вимагалася якнайшвидше прийняти конституцію української держави на території колишньої Австро-Угорської імперії, висловлювався протест проти намагання інших народів захопити українську територію краю і робився заклик до буковинської делегації Української національної ради якнайшвидше перебрати владу в українській частині Буковини. Ця резолюція була підготовлена заздалегідь. Але під час віча з'ясувалося, що значна частина учасників під впливом агітації окремих політичних партій та зростання національно-патріотичних настроїв висловлювалася за негайне об'єднання всіх українських земель. Тому в газеті «Буковина» було вміщено додатковий пункт: «Віче бажає прилучення австрійської частини української землі до України»¹⁰.

Здавалося б, резолюція була чіткою і визначала план дій. Однак у Крайовому комітеті не було єдності. Тому негайного перебрання влади не відбулося. На вечірньому засіданні комітету 3 листопада 1918 р. обговорювалося питання про формування військових частин. Було призначено керівником сотника Ор. Драгана, але конкретного плану дій не вироблено. На той час українці мали у своєму розпорядженні тільки 150 добровольців, серед яких, крім демобілізованих солдат, були студенти, робітники і селяни. Певна агітація проводилася по селах, щоб звідти набрати добровольців, але для цього потрібен був час, а події розгорталися досить стрімко. Упродовж 4 і 5 листопада вирішувалися різні поточні справи, ухвалено рішення направити до Львова і Києва представників Крайового комітету для поглиблення контактів тощо.

Тим часом на місцях українці діяли значно рішучіше. Уже 4–5 листопада українська влада встановилася в Кіцмані, Заставні, Вашківцях та інших населених пунктах Північної Буковини.

Повідомлення про це, а також розуміння важливості моменту підштовхнули Крайовий комітет діяти активніше. Увечері 5 листопада він провів розширену нараду з представниками різних верств населення. Хоч з організацією українських військових частин справа не просувалася вперед, було вирішено взяти владу в Чернівцях і розставити в усіх державних установах своїх представників. Виступ було призначено на одинадцяті тридцять 6 листопада.

Загалом накреслений план дій вдалося виконати в повному обсязі і без великого опору з боку румунів. Зранку було опубліковано звернення Крайового комітету Української національної ради до населення краю, в якому зазначалося: «Стара влада упала і настала необхідність скласти новий орган виконання державних функцій. На жаль, зусилля українців цього краю встановити владу вкупі і в порозумінні з представниками інших націй не довело до успіху і через те утворилося неможливе становище анархії, яке всім і кожному зокрема загрожує знищенням культури, майна і життя. В цей відповідальний момент Українська національна рада, як єдина в цей час організована сила, вирішила перейняти під свою опіку суспільний лад і безпеку. 1. Переймає управління Чернівцями і всіма повітами краю, в яких українське населення складає більшість. 2. У місті Чернівцях бере під свій захист усі центральні установи»¹¹.

Об одинадцятій тридцять депутати М.Спиул, І.Семака, О.Попович та поручик І.Попович прибули до будинку крайового правління. Із ними було близько півроті українських солдат, які вишикувалися перед будинком.

Крайовий президент граф Ецдорф прийняв українську делегацію і заявив, що він може передати владу у краї українцям лише разом із румунами. Прибулі депутати звернули увагу крайового президента на те, що переговори про це, які велися з румунами, залишилися безуспішними і заявили: «Якщо все залишиться так як є, це приведе ситуацію в місті і краї до повної анархії». Коли крайовий президент зауважив, що він не отримав із Відня жодних інструкцій, виступив вперед І.Попович і наголосив: «Ми не прийшли сюди, щоб вести з вами переговори, пане графе, але ми прийшли для того, щоб в імені Української національної ради вимагати від вас передачі урядової влади, можливо, що й силою, і з цією метою урядовий будинок оточений військом».

Крайовий президент відповів на це: «Ах! Так! Тоді я поступаюся перед силою і відхожу в свої приватні апартаменти»¹². Після цього, визначений Українською національною радою на керівника краю Омелян Попович перебрав владу. Його, за існуючою традицією, почали називати президентом української частини Буковини.

Однак після цього граф Ецдорф зробив ще одну спробу порозумітися з румунами. Він провів переговори з Я.Флондором, який знову відмовився від поділу Буковини. Тоді крайовий президент погодився передати владу над ру-

мунською частиною Буковини А.Ончулу, який заявив, що представляє Румунську національну раду, створену румунськими депутатами австрійського парламенту у Відні. О 16-й годині відбулася офіційна передача влади. Протокол передачі від українців підписали О.Попович, М.Спинул, І.Семака, а від румунів – А.Ончул.

Була опублікована прокламація українського і румунського національних комісарів О.Поповича та А.Ончула про перебрання влади на Буковині. Упродовж першої половини дня українці зайняли головні державні установи. У дирекцію поліції від імені Української національної ради прибув доктор К.Білинський. Незважаючи на спротив директора поліції надвірного радника Тарангула, керівництво поліцією перебрав представник Крайового комітету надкомісар поліції Яворський.

У всіх інших державних установах керівників було залишено на своїх постах, однак додано їм комісарів від Української національної ради. У дирекції пошти здійснювали перебрання влади доктор М.Кордуба і радник крайового суду Лісінецький. Комісаром Української національної ради було призначено поштового радника Криштофовича. У залізничній дирекції перебрання влади здійснював депутат крайового сейму Пігуляк, комісаром став Ганчерюк. У фінансовій дирекції від імені Української національної ради виступав доктор Р.Цегельський, комісаром став В.Залозецький. Перебрання магістрату здійснив директор гімназії А.Артимович. Керівником магістрату було призначено О.Безпалка. У крайовому банку комісаром став доктор Оробок.

Із командуванням крайової жандармерії переговори провів віце-маршалок крайового сейму Т.Драчинський та обер-лейтенант Мигалюк. Генерал-майор Фішер заявив, що він не є політиком і віддає себе у розпорядження для добра краю кожної нації. Тому що сфера діяльності генерал-майора охоплює також і Буковину, він про це проведе переговори з Радою у Львові. Комісаром від Української національної ради при крайовій жандармерії було призначено майора Яшкевича.

Управління дирекції маєтків було розділене. Надвірному раднику Вольфу доручалося вести справи української частини, а надвірному раднику фон Гуцману – румунської частини.

Децю пізніше Українська національна рада призначила депутата крайового сейму і надрадника крайового суду А.Малика українським комісаром із питань юстиції в Чернівцях, а надвірний радник, перший державний прокурор доктор фон Тушинський перебрав керівництво державною прокуратурою.

У спільному випуску газет «Czernowitzer Allgemeine Zeitung»–«Czernowitzer Tagblatt» повідомлялося: «Бурхливий ранок, сповнений щедрих подій для столиці краю і для Буковини, залишився позаду нас. Українська національна рада перебрала в полудень владу над Чернівцями і над українськими областями північної Буковини. Хто міг би подумати, що таке глибоке перетворення здійсниться в цілковитому спокої! Лише перед будинками крайового уряду і перед магістратом стояло небагато перехожих у той час, коли там з'явилися панове українці для перебрання влади. А втім, місто виглядало зовсім звичайно. Маніфест, який в післяобідні години було вивішено на всіх вуличних перехрестях, виразно пояснював, що перебрання влади в Чернівцях має лише тимчасовий характер, бо переговори з румунами до цього часу не привели до жодної розв'язки. Остаточне вирішення залишається за мирною конференцією»¹³.

Через те, що О.Попович узяв на себе політичне правління і став президентом української частини Буковини, на вечірньому засіданні Крайового комітету було ухвалено рішення обрати нову президію, головою якої став А.Артимович, а заступником – І.Семака. Вирішено знову офіційно називатися буковинською секцією Української національної ради.

Встановлення української влади позитивно вплинуло на ситуацію в Чернівцях та Буковині загалом. У місті майже припинилися нічна стрілянина, спроби пограбувань. Біля найважливіших адміністративних установ поставлено українську охорону. Українські патрулі забезпечували спокій на вулицях. Німецькі газети повідомляли: «Після хвилюючої середи вчора ми мали спокійний день. Панове д-р Омелян Попович і д-р Аурел рицар фон Ончул перебрали вже департаменти у крайовому уряді і цілий день проводили наради. ... Безпека в місті на очах посилюється, що викликає в публіки велике заспокоєння. Стрільянина вночі продовжується, однак у більшості вона виникає перед постами, яких поставлено охороняти склади і окремі важливі об'єкти».

7 листопада О.Попович та А.Ончул прийняли присягу від державних чиновників на вірність українській і румунській владі. О.Безпалко зібрав нараду міських службовців і обговорив із ними принципи управління містом. Також у цей час українська влада переймалася постачанням продовольства до Чернівців, забезпеченням електростанції мазутом, перевезенням демобілізованих солдат, роботою банківських установ, емісією грошей тощо.

Тим часом прихильники Я.Флондора вирішили робити основну ставку не на переговори, а на окупацію краю румунськими військами. Румунська національна рада ще 27 жовтня направила листа до уряду Румунії з проханням направити війська до Буковини. Однак в урядових колах Румунії вагалися, не знаючи як зреагують країни Антанти на таку агресію.

Місцеві румуни робили все, щоб прискорити прихід румунського війська. У Сучавському повіті на початку листопада було спровоковано пограбування державних складів та єврейські погроми. Це було використано повітовим керівництвом, щоб запросити румунські війська. 6 листопада у Сучаву вступив невеликий загін румунів під командуванням майора Іонеску нібито для наведення порядку. Однак углиб Буковини вони рухатися не наважувалися.

Тоді делегація Румунської національної ради на чолі з Я.Флондором вирушила до Ясс просити румунського короля прискорити окупацію. Вже 8 листопада над Чернівцями з'явився румунський літак, який розкидав листівки румунською мовою. У них повідомлялося, що румунські війська незабаром вступлять до Чернівців для того щоб припинити анархію і захистити майно громадян. Такий захід справив враження на чернівчан. А.Ончул, своєю чергою, також відправився до Сучави, а потім до Ясс для того, щоб пояснити ситуацію і добитися від румунської влади схвалення свого проекту вирішення буковинського питання. Однак його ніхто вже не хотів слухати. А.Ончула було інтерновано, і він не зміг повернутися на Буковину.

На жаль, за цих умов Українська національна рада діяла недостатньо рішуче і досить повільно. На вечірньому засіданні 8 листопада було ухвалено рішення оголосити загальну мобілізацію населення, звернутися за військовою і дипломатичною допомогою до Львова, зайняти оборону по р. Серет і чинити збройний опір наскільки це буде можливо. Крім того, було вирішено звернутися з листом до командувача румунських військ генерала Задіка, роз'яснивши йому, що Українська національна рада взяла владу над українською частиною Буковини, у краї подолано анархію і потреби у введенні румунських військ немає.

Це були цілком правильні рішення. Однак Українська національна рада чомусь вважала, що в неї ще є достатньо часу. Тому наступного дня 9 листопада ніякої мобілізації не було оголошено. Національні військові частини налічували всього 450 осіб, але навіть і їх не було приведено в бойову готовність, не говорячи вже про зайняття оборонних рубежів. Українське керівництво займалося другорядними справами.

Тим часом уже вранці в Чернівцях стало відомо, що румунські війська вступили в містечко Глибока, яке розміщувалося за 20 кілометрів від столиці Буко-

вини. Це повідомлення викликало справжню паніку. Національна рада вже не порушувала питання про оборону. Головним стало обговорення, що робити представникам української влади? Чи залишатися в місті, чи евакуюватися? Вирішено всім залишатися на місці, крім О.Поповича, який мав покинути Буковину, залишивши заступника, а також направити представників до Києва і Львова за допомогою.

Увечері цього ж дня делегація у складі М.Кордуби і сотника Радомського прибула до Глибокої і передала протест-меморіал від Української національної ради з поясненням ситуації. У документі зазначалося: «Зважаючи на прокламації генерала Задіка від 9 цього місяця, ми заявляємо від імені і за дорученням Української [національної] ради в Чернівцях: «Неправдою є, боцімто в краю панує анархічний стан; навпаки, ми, згідно з цісарським маніфестом, законно перебрали владу від крайового президента графа Ецдорфа. Завдяки вжиттю нами рішучих заходів у місті і в краї зберігається спокій і порядок.

Таким чином, відпадає підстава для втручання румунських військ. Тому ми звертаємо увагу командира королівських військ на те, що в випадку дальшого просування вперед румунських військ будуть вжиті необхідні заходи як перед Українською національною радою в Києві, так і перед урядами держав Антанти, які сприятимуть відновленню наших прав і прав нашого краю»¹⁴.

Однак поки М.Кордуба і сотник Радомський передавали листа румунам, у Чернівцях відбувалися неконтрольовані дії. Незважаючи на рішення всім залишатися на місцях, у ніч на 10 листопада з Чернівців відступила більшість українських вояків, забравши із собою, наскільки це було можливо при такій поспішності, зброю і продовольство з уцілілих на той час військових складів. Залишили місто також деякі члени Української національної ради.

Упродовж 10 листопада румуни так і не рушили до Чернівців. Мабуть, генерал Задік вирішив проконсультуватися з керівництвом, розуміючи безпідставність і незаконність румунської окупації. Однак і цей день Українська національна рада згаяла. Тільки 11 листопада в обід румунські війська дуже несміливо вступили до Чернівців. Як згадував очевидець подій Іван Пігуляк: «Коли перед Чернівцями з'явилось голе й босе румунське військо, не було на місці навіть і сотні доброго українського війська»¹⁵.

Цього ж дня Українська національна рада провела два засідання, на яких було ухвалено призначити В.Залозецького президентом краю замість О.Поповича, який виїхав до Заліщик. Його зобов'язали не поступатися президентським кріслом і до останнього відстоювати право на українську частину регіону. Також було ухвалено перенести українське правління до Кіцмані, де воно мало діяти на чолі з тим же В.Залозецьким. Останній проявив мужність і в присутності членів Румунської національної ради на чолі з Я.Флондором, генерала Задіка, представників румунських товариств, які відзначали захоплення Буковини, оголосив протест «проти непрошеної насильницької окупації Північної Буковини, яка на північ від Серету є чисто українським краєм». Через кілька годин В.Залозецький був заарештований.

Зайнявши Чернівці, румуни поступово просувалися на північ. У кількох місцях регіону їм вчинило опір місцеве населення. Газета «Czernowitzer Morgenblatt» 15 листопада повідомляла: «Румунські війська, які з метою втихомирення займають дальші частини краю, стикаються в окремих місцевостях з опором українського населення. Тож в останніх днях, особливо в Лужанах, прийшло до зіткнень між румунами і українцями. З обох боків застосовано зброю в сутичках і обидві сторони понесли значні жертви»¹⁶.

Українська національна рада у Кіцмані проіснувала до 17 листопада. Вона не змогла організувати належного опору окупантам і була розігнана румунською жандармерією. Частина членів ради було заарештовано.

Захоплення Північної Буковини румунськими військами тривало кілька тижнів. 2 грудня 1918 р. було окуповано Вишніцю і Путилу. На всій території Північної Буковини було оголошено стан облоги. Українські товариства були закриті, заборонено діяльність українських політичних партій, заарештовано понад 200 представників української інтелігенції, в тому числі й кількох членів буковинської секції Української національної ради.

Таким чином, восени 1918 р. українці Буковини не тільки задекларували своє прагнення бути в єдиній соборній Україні, але й зробили важливі практичні кроки на цьому шляху. Українська влада Буковини, незважаючи на короткочасність існування, показала свою здатність до наведення спокою і порядку, але не спромоглася на організацію відсічі румунській експансії. Як бачимо, на заваді соборницьким прагненням українців краю стала Румунія, яка абсолютно не рахувалася з інтересами нерумунських народів Буковини.

Проти окупації краю протестував уряд Західноукраїнської Народної Республіки та Директорія УНР. Однак, керуючись власними інтересами та знехтувавши правом українців Буковини на самовизначення країни Антанти фактично змирилися із загарбанням краю, де на понад 20 років встановилося румунське правління.

¹ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф.1. – Оп.1. – Спр.9578. – Арк.3.

² Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж // Збір. творів: У 50-ти т. – Т.45. – С.404.

³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х т. – Т.1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. – К., 1996. – С.39.

⁴ ДАЧО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 13051. – Арк. 2.

⁵ Прогноз перспектив здобуття державної самостійності українцями Буковини // Буковина. – 1918. – 11 жовтня.

⁶ Резолюція конференції всіх українських партій Буковини стосовно права буковинських українців на самовизначення // Буковина. – 1918. – 18 жовтня.

⁷ Маніфест буковинської делегації Української національної ради із закликом до буковинських українців реалізувати своє право на самовизначення // Буковина. – 1918. – 1 листопада.

⁸ Спомини Василя Тодоровича Руснака. Авторський машинопис // Архів Українського народного дому у Чернівцях. – Фонд В.Руснака. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 98.

⁹ Czernowitzer Morgenblatt. – 1918. – 4 листопада.

¹⁰ Буковина. – 1918. – 11 листопада.

¹¹ Звернення Української національної ради – Крайового комітету Буковини до населення із закликом підтримати новоутворену владу // Gemeinsame Kriegsausgabe «Czernowitzer Allgemeine Zeitung»–«Czernowitzer Tagblatt». – 1918. – 7 листопада.

¹² Попович І., Кордуба М. До перевороту на Буковині // Літературно-науковий вістник (Львів). – 1924. – Т. LXXXII. – Кн. I.

¹³ Gemeinsame Kriegsausgabe «Czernowitzer Allgemeine Zeitung»–«Czernowitzer Tagblatt». – 1918. – 7 листопада.

¹⁴ Кордуба М. Переворот на Буковині // Літературно-науковий вістник. – 1923. – Т. LXXXI. – Кн. XII.

¹⁵ Пігуляк І. Український хаос на Буковині // Цит. за: Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – Х., 1928. – С.101.

¹⁶ Czernowitzer Morgenblatt (Чернівці). – 1918. – 15 листопада.

The article shows attempts of Ukrainian population of Bukovyna to realize its striving for unity in conditions of ending of World War I and collapse of the Austria-Hungary Empire. The author shows internal and external political factors that stood in the way of this striving.